

УДК 94(477.8)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-3-5>

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ,

orcid.org/0000-0003-2218-9556

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) igor.raikivskiy@pnu.edu.ua

Олег ЄГРЕШІЙ,

orcid.org/0000-0002-0639-910X

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) oleh.yehreshii@pnu.edu.ua

Богдан ПАСКА,

orcid.org/0000-0002-5452-5254

кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України і методики викладання історії
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) bohdan.paska@pnu.edu.ua

УКРАЇНСЬКА ІСТОРИОГРАФІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ УРСР

У статті аргументовано тезу, що українську історіографію соціально-економічних процесів в Івано-Франківській області радянського періоду можна класифікувати за проблемно-тематичним принципом. Практично через усі праці проходить наповнення збірною образу тлумачення поняття «радянська» – встановлення радянського тоталітарного режиму на Західній Україні з метою інтеграції до складу СРСР. З одного боку, це була реалізація прагнень багатьох поколінь про об'єднання в єдиній державі всіх етнічних українських земель, а з іншого – брутальне нехтування нормами міжнародного права, нав'язування західним українцям радянського партійно-тоталітарного режиму. Найбільше монографічних та дисертаційних праць присвячено підготовці та насажденню соціалістичної моделі в сільському господарстві – колективізації, а також причинам та основним формам селянського опору, соціокультурним змінам у житті селянства. Крізь призму висвітлення кадрової політики радянської влади на землях Західної України та через розгляд системи використання і розпорощення трудових ресурсів регіону висвітлено планове «вимивання» західноукраїнського населення – завезення «спеціалістів» із інших областей СРСР, що змінювало етнічне обличчя краю. Автори статті ретранслюють думку українських дослідників, що найтрагічнішим для Прикарпаття виявився період сталінського правління 1939–1953 рр. Після першої та другої «радянської», збройного придушення головних осередків опору українського повстанського руху сталінське керівництво прагнуло якнайшвидше реалізувати свою, апробовану в СРСР, модель «індустріалізація – колективізація – культурна революція», прагнучи тим самим уніфікувати усі сторони життя західноукраїнського регіону з іншими.

Ключові слова: соціально-економічні процеси, Івано-Франківська область, українська історіографія, радянська, колективізація, індустріалізація, урбанізація.

Ihor RAIKIVSKYI,*orcid.org/0000-0003-2218-9556**Doctor of Historical Sciences, Professor;**Head of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) igor.raikivskyi@pnu.edu.ua***Oleh YEHRISHII,***orcid.org/0000-0002-0639-910X**Candidate of Historical Sciences,**Associate Professor at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) oleh.yehreshii@pnu.edu.ua***Bohdan PASKA,***orcid.org/0000-0002-5452-5254**Candidate of Historical Sciences,**Senior Lecturer at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History**Vasyl Stefanyk Precarpathian National University**(Ivano-Frankivsk, Ukraine) bohdan.paska@pnu.edu.ua*

UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF SOCIO-ECONOMIC PROCESSES IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION OF THE USSR

The article argues the thesis that the Ukrainian historiography of socio-economic processes in the Ivano-Frankivsk region of the Soviet period can be classified according to the problematic and thematic principles. Throughout the works, a collective image of the interpretation of the concept of «Sovietization» runs through the works: the establishment of the Soviet totalitarian regime on the territory of Western Ukraine to integrate it into a part of the USSR. On the one hand, it was the realization of the aspirations of many generations for the unification of all ethnic Ukrainian lands in a single state, and on the other hand, it was a brutal disregard for the norms of international law, the imposition of the Soviet party-totalitarian regime on Western Ukrainians. Most monographs and dissertations are devoted to the preparation and implementation of the socialist model in agriculture-collectivization, as well as to the causes and main forms of peasant resistance and sociocultural changes in the life of the peasantry. Through the prism of highlighting the personnel policy of the Soviet authorities in the lands of Western Ukraine and through the consideration of the system of utilization and dispersion of the region's labor resources, scholars illuminate the planned depletion of the Western Ukrainian population, the importation of «specialists» from other regions of the USSR, which altered the ethnic composition. The authors of the article relay the opinion of Ukrainian researchers that the period of Stalin's rule from 1939 to the beginning of the 1950s turned out to be the most tragic for the Ivano-Frankivsk (Stanislav) region. After the first and second waves of «Sovietization», the armed suppression of the main centers of resistance of the Ukrainian insurgency, the Stalinist leadership sought to implement its model of «industrialization – collectivization – cultural revolution» tested in the USSR as soon as possible, seeking to unify all aspects of life in the western Ukrainian region with others.

Key words: *socio-economic processes, Ivano-Frankivsk region, Ukrainian historiography, Sovietization, collectivization, industrialization, urbanization.*

Постановка проблеми. У радянську добу соціально-економічний розвиток західного регіону України трактувався як динамічне нарощування виробничих потужностей та невпинне зростання добробуту людей під постійним «підключанням комуністичної партії». Аналіз техніко-економічних показників формально підтверджує такі оцінки, але водночас вказує на серйозне відставання від кращих світових стандартів. У радянській історіографії замовчувався відкритий геноцид проти українського народу: голодомори, репресії, депортації, арешти, фізичне знищення тощо. Що стосується сільськогосподарського та

промислового виробництва, а також пов'язаних із ними колективізації, індустріалізації та урбанізації, то це одночасно створило передумови для погіршення екології, спровокувало техногенні проблеми, видозмінило національну та соціокультурну палітру краю. При деяких позитивних економічних зрушеннях у часи радянського тоталітарного режиму адміністративно-командна система проявила себе з особливою жорсткістю в усіх сферах життя.

Витоки сучасних військово-політичних проблем України, що були пов'язані з соціально-економічними процесами, знаходяться саме в радян-

ській добі. Івано-Франківська область вирізнялася серед західних областей України природничо-кліматичними умовами (низинна, пригірська і гірська місцевість), промисловим та сільсько-господарським розвитком, культурними надбаннями. Врахування історичного досвіду гарантує здійснення державного курсу без запровадження ризикованих економічних експериментів, виснаження природних ресурсів та соціальних катаклізмів. Осмислюючи на нових методологічних підходах соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області УРСР у світовому контексті, українська історіографія повинна якоюсь мірою «екстраполювати на майбутнє». Дослідження проблем повоєнної відбудови та розвитку економіки в окреслений період є актуальним і з огляду на те, що відродження села виступає одним із пріоритетних завдань сучасного державного будівництва України після закінчення російсько-української війни.

Аналіз джерел та останні дослідження. Проблематиці суспільно-політичних, соціально-економічних та освітньо-культурних процесів на Західній Україні в передвоєнні роки (до 1939 р.) та післявоєнне десятиріччя (після 1945 р.) були присвячені колективні монографії за редакцією Василя Ільницького: «Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)» (Ільницький, 2021); «Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953)» (Ільницький, 2021); «Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять» (Ільницький, 2022); «Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory» (Pnytskyi, 2022); «Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life» (Pnytskyi, 2023). Упродовж останніх років на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка проведено декілька резонансних науково-практичних конференцій, присвячених повсякденному життю західноукраїнських земель у післявоєнне десятиріччя (після 1945 р.).

Метою статті є аналіз ступеня дослідження соціально-економічної сфери Івано-Франківської області УРСР 1939–1991 рр. в сучасній українській історіографії.

Виклад основного матеріалу. Із проголошенням державної незалежності України в 1991 р., у вітчизняній історичній науці відбувся повний розрив зі старою марксистсько-ленінською методологією у поєднанні з великоросійськими імпер-

ськими амбіціями. Відійшли в минуле так звані принципи класовості та партійності, які на догоду офіційній ідеології активно прищеплювалися в українській історіографії радянського періоду, а їх суворе дотримання вважалося «священим» обов'язком історика. У ході перших спроб цивілізаційного осягнення історії перед українськими істориками постала проблема нового бачення і переосмислення низки актуальних проблем – реформування економіки, трансформації соціокультурних процесів, інтеграції України до європейських і світових структур. У перші роки державної незалежності праці істориків діаспори і традиційна українська історіографія, замовчувана в радянські часи як «буржуазно-націоналістична», зайняли монопольне становище в науковому просторі України, їхні напрацювання лягли в основу навчальних посібників для викладачів, вчителів, студентів та учнів.

У науку та освіту незалежної України повернулися праці Михайла Грушевського, Миколи Костомарова, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Олександри Єфименко, Миколи Аркаса та ін. Перевидання робіт класиків та відомих громадсько-політичних діячів ХІХ – початку ХХ ст. відбувалося за безпосередньої участі вітчизняних істориків 1990-х рр. (вони надавали наукові коментарі, примітки, робили переклад, писали передмови тощо). За цих умов українські історики на основі нового бачення розпочали аналіз широкого спектру суспільно-політичного, соціально-економічного, освітньо-культурного й духовного життя українського народу. Помітне місце зайняла тематика наукових праць із «радянзації» західноукраїнських земель у ХХ ст. Значно розширився доступ дослідників до архівних фондів, з'явилася реальна можливість більш повно, об'єктивно і неупереджено висвітлювати історичні процеси та події. Сучасні історики започаткували дослідження проблем, які в силу зрозумілих причин не знаходили відображення в працях науковців радянського періоду.

Одними з перших вітчизняних науковців, які хоча б частково присвятили свої дослідження соціально-економічній проблематиці західного регіону України в окреслений період, були: Всеволод Наулко «Динаміка етнічного складу населення західноукраїнських земель в ХХ ст. Досліди з поля статистики» (Наулко, 1993); Богдан Ярош «Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50-ті роки ХХ ст.: (історико-політологічний аспект)» (Ярош, 1995); Олександр Гаврилюк «Радянська економіка і духовного життя західноукраїнського села другої половини 40-х –

50-х років (на матеріалах Волинської, Рівненської та Львівської областей)» (Гаврилук, 1997); Василь Ткачук «Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиріччя (1944–1954 рр.)» (Ткачук, 1998) та ін.

У нав'язуванні радянською владою своєї ідеології ключова роль відводилася мережі освітніх та культурних закладів. Через освітньо-культурну сферу, зокрема школи, систему професійно-виробничої та вищої освіти тощо, суспільству насаджувалися комуністичні ідеали. Соціалістичні перетворення у сфері освіти західних областей України в два повоєнні десятиліття проаналізував Степан Сворака у монографії «Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.)». (Сворака, 1998). Не ставлячи за мету цілісно висвітлити соціальну сферу села, Володимир Старжець спричинився до розкриття різних аспектів вказаної проблеми в своїй дисертації «Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.)» (Старжець, 2019), на основі якої опубліковано низку праць. Дослідник на основі широкого першоджерельного матеріалу розкрив трансформаційні процеси в освітньому житті Західної України.

У книзі Ігоря Андрухів та Анатолія Француза «Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект» на основі архівних документів та опублікованих джерел висвітлено суспільно-політичні процеси, що відбувалися на території області в періоди більшовицького та нацистського режимів. Для «радянзації» і німецького «нового порядку» характерними були створення в суспільстві атмосфери страху, беззаконня, свавілля, наслідками яких стали численні жертви у вигляді як примусових виселень, арештів, так і фізичних знищень представників різних національностей (Андрухів, Француз, 2008).

Упродовж 1944–1953 рр. продовжувалося зміцнення тоталітарної системи, елементами якої було утвердження єдиної комуністичної ідеології, контроль за всіма сферами життя, репресії та переслідування інакодумців. Сталінський режим прагнув якнайшвидше здійснити соціалістичні перетворення та створити необхідні умови для остаточної інтеграції західноукраїнського регіону до складу СРСР через формування відданого кадрового корпусу та залучення місцевих активістів. Праця Галини Стародубець «Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на

поч. 1946 рр.)» (Стародубець, 2016) висвітлює логістику потрапляння до західноукраїнського регіону малоосвічених партійних функціонерів, які не розуміли специфіки краю та не володіли українською мовою. За таких обставин насадження політики більшовицької партії викликало негативне ставлення з боку корінного населення.

За допомогою колективізації сільського господарства радянський тоталітаризм прагнув докорінно змінити на свою користь соціально-економічну ситуацію на селі, а в кінцевому підсумку – знівелювати його історичні особливості. В аграрній політиці партійно-тоталітарний режим змушений був вживати тактичних заходів для залучення селян на свій бік: повернення землі, надання грошових позик та натуральних кредитів, організації супряг, створення земельних громад тощо. Паралельно з цим радянська влада широко розгорнула грабунок сільських мешканців сучасної Івано-Франківщини за допомогою різних обов'язкових поставок (зерна, м'яса, сіна, картоплі, шерсті та ін.), фінансових зобов'язань, трудових мобілізацій. Відрадно, що цій проблематиці була присвячена ціла низка монографій: «Колективізація в західноукраїнському селі» (Когут, 2000); «Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст.» (Сеньків, 2002), «Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.)» (Гулай, 2002); «Тоталітаризм проти західноукраїнського села» (Малярчук, 2008), «Західноукраїнські селяни в умовах соціально-економічних трансформацій середини 1930-х – 1950-х рр. Усна історія» (Старка, Коріненко, Брославський, 2017); «Соціально-економічні та культурні процеси у західноукраїнському селі (1944–1950 рр.)» (Киданюк, 2018); «Волинь повоєнна: соціально-економічні та культурні процеси 40–50-х років ХХ ст.» (Сушик, 2019) та ін.

Для радянського режиму освіта, що була вкрай заідеологізованою, залишалася пріоритетною сферою, адже за її допомогою потрібно було виховати «нову людину» – радянського громадянина. На заваді стояли особливості національного, релігійного та культурного життя регіону, де сильні позиції займав, у розумінні радянських істориків, український «буржуазний націоналізм» та церква. У нових історичних реаліях тоталітарної системи переоцінці підлягали поняття чесності, працьовитості, моралі. Незважаючи на зусилля радянської влади, на Заході України були сформовані кадри української інтелігенції, що перейняли естафету визвольної боротьби та національну ідею державотворення. Становищу інтелігенції краю у воєнні

та перші повоєнні роки присвячені наступні праці: «Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20–50-ті роки ХХ ст.» (Рубльов, Черченко, 1997); «Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939)» (Рубльов, 2004); «Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція і реалії життя й діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.)» (Марусик, 2002) та ін.

Радянська влада нав'язала нові форми організації праці, широко залучила працю жінок, підлітків, людей похилого віку до відбудови та розвитку народного господарства. Процеси підвищення їх професійного рівня, опанування «чоловічими» професіями охарактеризовано в дисертації Галини Дурдас «Соціально-економічне та суспільно-політичне становище жінки на території західних областей Української РСР (середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.)» (Дурдас, 2021). У роботі охарактеризовано форми та методи впливу радянської системи на сільське жіноцтво, зокрема створення ініціативних груп, супряг, насильницького залучення до колективізації сільського господарства, організаційних наборів та ін. Визначено істотні труднощі, з якими зіштовхнулися жінки під час роботи на виробництві: невнормований робочий день, низька заробітна плата, відсутність розгалуженої мережі дитячих закладів, адміністративний ресурс тощо.

Утвердженню радянського тоталітарного режиму на території Західної України присвячено третій розділ монографії Юрія Сороки «Населення західноукраїнських земель: етнополітичний та демографічний вимір (1939–1950-ті роки)» (Сорока, 2013) та працю «Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939–1950-ті роки)» (Сорока, 2007). Цитовані вченим документи радянських архівосховищ однозначно вказують на те, що одним із головних завдань мобілізації на Західній Україні було вилучення боєздатного чоловічого населення, яке теоретично могло поповнити лави УПА. Загалом, як і в інших регіонах України, мобілізаційні заходи були подібні до спланованих геноцидних дій проти українців, що пережили німецьку окупацію. Заключний, п'ятий розділ монографії Ю. Сороки 2019 р. присвячено питанням соціально-економічних та національних чинників міграційних процесів у західних областях УРСР впродовж 1944–1950 рр.

Учений цілком обґрунтовано називав середину ХХ століття «найбільш драматичним періодом в історії Західної України». Масові депортації, вбивства, «обміни населенням», вивезення на

примусові роботи, наплив «спеціалістів» зі Сходу змінили етнічне обличчя Західної України, зруйнували структури традиційного суспільства, втягнули регіон у колосальну демографічну прірву, стерли цілі суспільні верстви та етнічні групи. Єдине, чого не змогли добитися радянські спецслужби шляхом масових репресій, – це повної покори західних українців, які так і залишилися «нестравним» елементом у Радянському Союзі, постійним ферментом бунту проти тоталітарного режиму, що так і не був повністю знищеним аж до розпаду радянської імперії в 1991 р. (Сорока, 2013: 245–247).

Сільському господарству західних областей України в часи брежнєвського «застою» та горбачовської «перебудови» присвячено дисертацію «Сільське господарство західних областей України: провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.)» та опубліковані на її основі дослідження. Дослідник Роман Вепрів порівнює провідні господарства на прикладах Івано-Франківської та Львівської областей, аналізує заходи, спрямовані на хімізацію, меліорацію земель, роль підсобних підприємств і промислів, зміни у формах організації виробництва. Увага акцентується на суспільних протиріччях, що стосувалися т. зв. «неперспективних сіл» (Вепрів, 2014).

Окремої уваги заслугоує дисертація Світлани Давидович «Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60–80-ті роки ХХ ст.». Дослідниця проаналізувала специфіку структурних змін у промисловості, насамперед, в нафтогазовій і хімічній, розглянула фінансово-господарську діяльність гірських, передгірських і низинних колгоспів і радгоспів, особливості матеріально-технічного забезпечення та оплату праці, з'ясувала процес формування науково-технічного потенціалу Інституту нафти і газу в м. Івано-Франківську та окремих відомчих установ, кількісні та якісні зрушення у побутовій та соціально-культурній сфері (Давидович, 2012).

У монографії Олега Малярчука «Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991)», що вийшла друком в м. Івано-Франківську 2015 р. і була перевидана, з доповненнями, 2023 р., проаналізовано особливості промислового і сільськогосподарського потенціалів західних земель України у складі СРСР – лісової і деревообробної галузей, видобування нафти і газу, калійного виробництва, системи землеробства, структури тваринництва. Автор з'ясував вклад регіону в загальносоюзний і республіканський народно-господарські комплекси, дослідив становище і тенденції економічної

політики, головні напрями й наслідки промислового реформування в радянські часи. У праці розкрито специфіку реконструкції галузей промисловості та становлення нових – машинобудування, хімічної індустрії, охарактеризовано етапи формування економіки, модернізацію виробництва. О. Малярчук висвітлив також діяльність соціально-побутової інфраструктури, мережі народних університетів, бібліотек, клубів, театрів та інших установ, що ідеологічно впливали на населення західних областей Української РСР і, відповідно, нав'язували радянський спосіб життя і світогляд. Окремий сегмент дослідження – відродження історичної пам'яті в період «перебудови» завдяки першим громадсько-культурологічним об'єднанням, комітетам, товариствам і т. п. (Малярчук, 2023).

У вивчення соціально-екологічних проблем радянської України значний внесок зробив Сергій Васюта. Дослідник запропонував метод вивчення екологічної проблематики шляхом міждисциплінарної системи аналізу кризових явищ. Вихід друкром його монографії «Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання» став вагомим подією в становленні української історико-екологічної школи (Васюта, 2000). Проблеми міської екології в розвитку західноукраїнських областей у радянський період охарактеризовано в праці Юрія Гумена «Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект» (Гумен, 2008).

Висновки. Історіографічний аналіз літератури дозволяє стверджувати, що в працях українських істориків після 1991 р. висвітлено широкий спектр питань соціально-економічного розвитку як західного регіону України в цілому, так й Івано-Франківської області зокрема. Цьому сприяло розширення доступу дослідників до архівних

фондів; з'явилася реальна можливість повніше, об'єктивніше і більш неупереджено висвітлювати історичні процеси та події.

Радянська історична наука надмірно акцентувала увагу на успіхах соціалістичного будівництва на Прикарпатті, тоді як українська діаспора – на недоліках, кризових явищах радянської моделі влади. Це якоюсь мірою стояло на перешкоді об'єктивним узагальненням та висновкам. У перші роки після проголошення державної незалежності в науковому просторі України зайняли монопольне становище праці істориків діаспори і «класична» українська історіографія, замовчувана в радянські часи, їхні напрацювання лягли в основу концепцій дослідження вітчизняної історії, навчальних посібників.

З 1990-х рр. українська історична наука збагатилася новими якісними дослідженнями на новому теоретико-методологічному рівні, що висвітлюють соціально-економічні процеси в західних областях УРСР на прикладі Івано-Франківської області. Зокрема, увагу авторів привертало різні аспекти утвердження сталінського партійно-тоталітарного режиму після 1939 р., проблеми соціалістичних перетворень у сфері освіти і культури, аграрна політика влади і насильницька колективізація, повоєнна відбудова народного господарства, становище української інтелігенції в умовах тоталітаризму, розвиток сільськогосподарського виробництва і соціально-економічні зміни в 1964–1991 рр., екологічні проблеми тощо. Однак назріла потреба підготовки комплексного дослідження, яке б підсумувало історіографічний масив та визначило перспективи подальшого вивчення історичного досвіду, зокрема в соціально-економічній проблематиці західних областей України, включаючи Прикарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухів І., Француз А. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939–1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. 448 с.
2. Васюта С. І. Радянський екоцид в Україні: історичні витоки та труднощі подолання. Тернопіль: Астон, 2000. 536 с.
3. Вепрів Р. В. Сільське господарство західних областей України: провідні тенденції та особливості розвитку (1964–1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Переяслав-Хмельницький, 2014. 200 с.
4. Гумен Ю. Є. Урбоекологічні проблеми Західного регіону України 1960–1990 рр.: історичний аспект. Тернопіль: Вектор, 2008. 264 с.
5. Гаврилюк О. Н. Радянська економіка і духовного життя західноукраїнського села другої половини 40-х – 50-х років (на матеріалах Волинської, Рівненської, та Львівської областей): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Чернівці, 1997. 178 с.
6. Гулай В. В. Етносоціальні процеси в західних областях України (друга половина 40-х – 50-ті роки ХХ ст.): дис. ... канд. іст. наук.: 07.00.01. Львів, 2002. 194 с.
7. Давидович С. Н. Соціально-економічні процеси в Івано-Франківській області в другій половині 60–80-ті роки ХХ ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 2012. 220 с.
8. Дурдас Г. В. Соціально-економічне та суспільно-політичне становище жінки на території західних областей Української РСР (середина 1940-х – перша половина 1950-х рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Тернопіль, 2021. 319 с.

9. Ільницький В. *Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)* : колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 380 с.
10. Ільницький В. *Політика пам'яті в Україні щодо радянських репресій у західних областях (1939–1953)* : колективна монографія. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2021. 426 с.
11. Ільницький В. *Радянські репресії у західних областях України (1939–1953): історія, особистості, пам'ять* : колективна монографія. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. 374 с.
12. Pnytskyi V. *Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory*. Collective Monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2022. 224 p.
13. Pnytskyi V. *Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953): everyday life* : Collective Monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 128 p.
14. Киданюк А. В. Соціально-економічні та культурні процеси у західноукраїнському селі (1944–1950 рр.). Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 214 с.
15. Когут П. В. Колективізація в західноукраїнському селі. Львів : ЛФ УАДУ–Логос, 2000. 80 с.
16. Малирчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 228 с.
17. Малирчук О. Соціально-економічні процеси в західному регіоні Української РСР (1964–1991) : монографія. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2023. 552 с.
18. Марусик Т. В. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція і реалії життя й діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). Чернівці : Рута, 2002. 464 с.
19. Наулко В. Динаміка етнічного складу населення західноукраїнських земель в ХХ ст. V кн. : Володимир Барвінський. Досліди з поля статистики. Київ, 1993. 236 с.
20. Рубльов О. С., Черченко Ю. А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20–50-ті роки ХХ ст. Київ : Наукова думка, 1997. 349 с.
21. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ : Інститут історії України НАН України, 2004. 648 с.
22. Сеньків М. В. Західноукраїнське село : насильницька колективізація 40 – поч. 50-х рр. ХХ ст. Львів : Ін-тут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. 292 с.
23. Сворак С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.). Київ : Правда Ярославичів, 1998. 235 с.
24. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939–1950-ті роки). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 275 с.
25. Сорока Ю. Населення західноукраїнських земель: етнополітичний та демографічний вимір (1939–1950-ті роки). Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. 415 с.
26. Старка В., Коріненко В., Брославський В. Західноукраїнські селяни в умовах соціально-економічних трансформацій середини 1930-х – 1950-х рр. Усна історія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. 308 с.
27. Стародубець Г. Місіонери червоної влади (партійно-радянська номенклатура західноукраїнських областей в 1944 – на поч. 1946 рр.). Житомир : Polissia, 2016. 346 с.
28. Старжець В. І. Боротьба радянської влади і українського підпілля за вплив на освітній простір західних областей УРСР у післявоєнний період (1944–1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Рівне, 2019. 257 с.
29. Сушик І. Волинь повоєнна: соціально-економічні та культурні процеси 40–50-х років ХХ ст. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 276 с.
30. Ткачук В. П. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиріччя (1944–1954 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів. 1998. 141 с.
31. Ярош Б. О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30–50-ті роки ХХ ст.: (історико-політологічний аспект). Луцьк : Надстир'я, 1995. 171 с.

REFERENCES

1. Andrukhiv I., Frantsuz A. (2008). Pravda istorii. Stanislavshchyna v umovakh teroru i represii: 1939–1959 roky, istoryko-pravovyi aspekt. Dokumenty i materialy. [The truth of history. Stanislav region in the conditions of terror and repression: 1939–1959, historical and legal aspect. Documents and materials]. Ivano-Frankivsk : Nova zoria. 448 s. [in Ukrainian].
2. Vasiuta S. I. (2000). Radianskyi ekotsyd v Ukraini : istorychni vytyky ta trudnoshchi podolannia. [Soviet Ecocide in Ukraine: Historical Roots and Challenges of Overcoming]. Ternopil : SMP «Aston». 536 s. [in Ukrainian].
3. Vepriv R. V. (2014). Silske gospodarstvo zakhidnykh oblastei Ukrainy: providni tendentsii ta osoblyvosti rozvytku (1964–1991 rr.) [Agriculture of the Western Regions of Ukraine: Leading Trends and Peculiarities of Development (1964–1991)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 200 s. [in Ukrainian].
4. Humen Yu. Ye. (2008). Urboekologichni problemy Zakhidnoho rehionu Ukrainy 1960–1990 rr. [Urban Ecological Problems of the Western Region of Ukraine in 1960–1990] : istorychnyi aspekt. Ternopil : Vektor. 264 s. [in Ukrainian].
5. Havryliuk O. N. (1997). Radianizatsiia ekonomichnoho i dukhovnoho zhyttia zakhidnoukrainskoho sela druhoi polovyny 40-kh–50-kh rokov (na materialakh Volynskoi, Rivnenskoï, ta Lvivskoi oblasti) [The Sovietization of the Economic and Spiritual Life of the Western Ukrainian Village in the Second Half of the 1940s and 1950s (based on the materials of Volyn, Rivne, and Lviv regions)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Chernivtsi, 178 s. [in Ukrainian].
6. Hulai V. V. (2002). Etnosotsialni protsesy v zakhidnykh oblastiakh Ukrainy (druha polovyna 40-kh – 50-ti roky XX st.) [Ethno-social Processes in the Western Regions of Ukraine (Second Half of the 1940s – 1950s)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Lviv, 194 s. [in Ukrainian].

7. Davydovych S. N. (2012). Sotsialno-ekonomichni protsesy v Ivano-Frankivskii oblasti v druhii polovyni 60–80-ti roky XX stolittia [Socio-Economic Processes in the Ivano-Frankivsk Region in the Second Half of the 60s and 80s of the 20th Century] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Ternopil, 220 s. [in Ukrainian].
8. Durdas H. V. (2021). Sotsialno-ekonomichne ta suspilno-politychne stanovyshe zhinky na terytorii zakhidnykh oblastei Ukrainskoi RSR (seredyna 1940-kh – persha polovyna 1950-kh rr.) [The socio-economic and socio-political situation of women in the western regions of the Ukrainian SSR (mid-1940s – first half of the 1950s)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Ternopil, 319 s. [in Ukrainian].
9. Ilnytskyi V. (Ed.). (2021). Polityka pam'iaty v Ukraini shchodo radians'kykh represii u zachidnykh oblastiakh (1939–1953) [Memory Policy in Ukraine Regarding Soviet Repressions in Western Regions (1939–1953)]: kolektyvna monohrafiya. Lviv – Torun: Liha-Pres, 426 s. [in Ukrainian].
10. Ilnytskyi V. (Ed.). (2021). Povsiakdenne zhyttia naselennya zakhidnykh zemel Ukrainy u pershi povoyenni roky (1944–1953) [Everyday Life of the Population in the Western Lands of Ukraine in the Early Post-War Years (1944–1953)] : kolektyvna monohrafiya. Lviv – Torun: Liha-Pres, 380 s. [in Ukrainian].
11. Ilnytskyi V. (Ed.). (2022). Radyans'ki represii u zachidnykh oblastiakh Ukrainy (1939–1953): istoriia, osobystosti, pam'iat' [Soviet Repressions in the Western Regions of Ukraine (1939–1953): History, Personalities and Memory]: kolektyvna monohrafiia. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 374 s. [in Ukrainian].
12. Ilnytskyi V. (Ed.). (2022). Stalin's repressions against the population of the western regions of Ukraine (1939–1953): social and personal dimensions, politics of memory: Collective Monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 224 p.
13. Ilnytskyi V. (Ed.). (2023). Western Ukrainian lands in the first postwar years (1944–1953) : everyday life : Collective Monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 128 p.
14. Kydaniuk A. V. (2018). Sotsialno-ekonomichni ta kulturni protsesy u zakhidnoukrainskomu seli (1944–1950 rr.). [Socio-economic and cultural processes in the Western Ukrainian village (1944-1950)]. Ternopil : Osadtsa Yu. V., 214 s. [in Ukrainian].
15. Kohut P. V. (2000). Kolektyvizatsiia v zakhidnoukrainskomu seli. [Collectivization in a Western Ukrainian village] Lviv : LF UADU–Lohos. 80 s. [in Ukrainian].
16. Maliarchuk O. M. (2008). Totalitaryzm proty zakhidnoukrainskoho sela. [Totalitarianism against the Western Ukrainian village]. Ivano-Frankivsk : Misto NV. 228 s. [in Ukrainian].
17. Maliarchuk O. (2023). Sotsialno-ekonomichni protsesy v zakhidnomu rehioni Ukrainskoi RSR (1964–1991) [Socio-Economic Processes in the Western Region of the Ukrainian SSR (1964–1991)] : monohrafiia. Vyd. 2-he, pererobl. i dopov. Ivano-Frankivsk : Symfoniia forte. 552 s. [in Ukrainian].
18. Maruskyi T. V. (2002). Zakhidnoukrainska humanitarna intelihentsiia i realii zhyttia y diialnosti (40 – 50-ti rr. XX st.). [Western Ukrainian humanitarian intelligentsia and the realities of life and activity (40s – 50s of the 20th century)]. Chervnivtsi : Ruta. 464 s. [in Ukrainian].
19. Naulko V. (1993). Dynamika etnichnoho skladu naselennia zakhidnoukrainskykh zemel v XX st. V kn. [Dynamics of the Ethnic Composition of the Population of Western Ukrainian Lands in the 20th Century Vol. V] : Volodymyr Barvynskiy. Doslydy z polia statystyky. Kyiv, 236 s. [in Ukrainian].
20. Rublov O. S., Cherchenko Yu. A. (1997). Stalinshchyna y dolia zakhidnoukrainskoi intelihentsii 20 – 50-ti roky XX st. [Stalinism and the Fate of Western Ukrainian Intellectuals in the 20s – 50s of the 20th Century] Kyiv : Naukova dumka. 349 s. [in Ukrainian].
21. Rublov O. S. (2004). Zakhidnoukrainska intelihentsiia u zahalnonatsionalnykh politychnykh ta kulturnykh protsesakh (1914–1939) [Western Ukrainian intellectuals in national political and cultural processes (1914-1939)]. K. : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 648 s. [in Ukrainian].
22. Senkiv M. V. (2002). Zakhidnoukrainske selo : nasylnytska kolektyvizatsiia 40 – poch. 50-kh rr. XX st. [Western Ukrainian village: forced collectivization in the 40s and early 50s of the 20th century] Lviv : In-tut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha, 292 s. [in Ukrainian].
23. Svorak S. D. (1998). Narodna osvita u zakhidnoukrainskomu rehioni: istoriia ta etnopolityka (1944–1964 rr.). [Public Education in the Western Ukrainian Region: History and Ethnopolitics (1944–1964)]. Kyiv : Pravda Yaroslavychiv. 235 s. [in Ukrainian].
24. Soroka Yu. (2007). Naseleattia zakhidnoukrainskykh zemel: deportatsii, pereseleattia, mobilizatsii, mihratsii (1939–1950-ti roky). Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 275 s. [in Ukrainian].
25. Soroka Yu. (2013). Naseleattia zakhidnoukrainskykh zemel: etnopolitychni ta demohrafichni vymiry (1939 – 1950-ti roky). [The Population of Western Ukrainian Lands: Ethnopolitical and Demographic Dimension (1939–1950s)]. Kyiv : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 415 s. [in Ukrainian].
26. Starka V., Korinenko V., Broslavskiy V. (2017). Zakhidnoukrainski seliany v umovakh sotsialno-ekonomichnykh transformatsii seredyny 1930-kh – 1950-kh rr. Usna istoriia. [Western Ukrainian Peasants in the Context of Socio-Economic Transformations in the Mid-1930s to 1950s: Oral History]. Ternopil : TNPU im. V. Hnatiuka, 308 s. [in Ukrainian].
27. Starodubets H. (2016). Misionery chervonoii vlady (partiino-radianska nomenklatura zakhidnoukrainskykh oblastei v 1944 – na poch. 1946 rr.). [Missionaries of the Red Power (Party-Soviet nomenclature of the Western Ukrainian regions in 1944 – early 1946)]. Zhytomyr : Polissia. 346 s. [in Ukrainian].
28. Starzhets V. I. (2019). Borotba radianskoii vlady i ukrainskoho pidpillia za vplyv na osvittii prostir zakhidnykh oblastei URSR u pislavoiennyi period (1944–1953 rr.) [The Struggle of the Soviet Government and the Ukrainian Underground for Influence on the Educational Space of the Western Regions of the Ukrainian SSR in the Postwar Period (1944–1953)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Rivne, 257 s. [in Ukrainian].

29. Sushyk I. (2019). Volyn povienna: sotsialno-ekonomichni ta kulturni protsesy 40–50-kh rokiv XX st. [Postwar Volyn: Socio-Economic and Cultural Processes of the 40s and 50s of the 20th Century]. Lutsk : Vezha-Druk. 276 s. [in Ukrainian].

30. Tkachuk V. P. (1998). Sotsialno-politychni protsesy na zakhidnoukrainskykh zemliakh v pershe poviennie desiatyrichchia (1944–1954 rr.) [Social and Political Processes in the Western Ukrainian Lands in the First Postwar Decade (1944–1954)] : dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01. Lviv, 141 s. [in Ukrainian].

31. Yarosh B. O. (1995). Totalitarnyi rezhym na zakhidnoukrainskykh zemliakh 30-50-ti roky XX st.: (istoryko-politohichnyi aspekt). [The Totalitarian Regime in the Western Ukrainian Lands of the 30s-50s of the XX Century: (Historical and Political Science Aspect)]. Lutsk : Nadstyria. 171 s. [in Ukrainian].